

УДК 811.161.2'282.2(477.41./42)

ЗЕВАКО Валентина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, майдан Волі, 1, Тернопіль, 46001, Україна (v_zevako@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5663-2926>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.10>

Бібліографічний опис статті: Зевако, В. (2021). Про комбінаторні звукові процеси в східнополіських говірках Новгород-Сіверського району. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 47, 75–81. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.10>

ПРО КОМБІНАТОРНІ ЗВУКОВІ ПРОЦЕСИ В СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО РАЙОНУ

Анотація. У статті проаналізовано комбінаторні процеси у звуковому потоці (асиміляція, дисиміляція, афереза, діереза, епентеза, метатеза, гаплогія), притаманні східнополіським говіркам. Зазначено, що такі фонетичні модифікації є джерелом збільшення лексики й важливою ознакою їх фонетичної системи. Установлено, що вивчення й опис взаємодії звуків сприяють виявленню виразних специфічних ознак окремих говірок і діалектних груп. Цей фактор набуває особливого значення для східнополіського ареалу, розташованого в регіоні споконвічного міждіалектного контактування, й умотивовує актуальність статті, мета якої – аналіз комбінаторних звукових змін, здійснений на матеріалі власних письмових і звукових записів. Підкреслено, що комбінаторні зміни звуків належать до тих фонетичних ознак, які включають досліджувану говірку до складу східнополіських говорів української мови та певним чином об'єднують із суміжними західнобрянськими діалектами, білоруськими у своїй основі. Прокоментовано з використанням значного фактичного матеріалу, зібраного автором, модифікації груп приголосних і голосних сіверської говірки. Із залученням численних прикладів охарактеризовано повну та часткову суміжну й дистантну асиміляцію за такими ознаками: способом і місцем творення, за дзвінкістю, м'якістю, твердістю; численні випадки дисиміляції за способом творення і глухістю, а також обидва процеси щодо взаємодії голосних. Певну увагу приділено говірковим особливостям афери́зи як одного з найвиразніших маркерів діалектного Полісся; специфічним проявам в досліджуваному ареалі діере́зи й епентези. Розглянуто відносно нечисленні приклади метатези й гаплогії. Подано деякі історико-етимологічні коментарі; у певних випадках матеріал висвітлено в діахронічному, порівняльно-історичному та соціолінгвістичному аспектах. Доведено, що фонетичні процеси, притаманні досліджуваним говіркам, збагачують їх лексичний склад і за своєю природою й особливостями реалізації відповідають тенденціям розвитку північноукраїнських діалектів загалом і східнополіського мовного ареалу зокрема.

Ключові слова: комбінаторні процеси, асиміляція, дисиміляція, афере́за, діере́за, епентеза, метатеза, гаплогія.

ZEVAKO Valentyna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at Department of Ukrainian Language, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Voli Square, 1, Ternopil, 46001, Ukraine (v_zevako@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5663-2926>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.10>

To cite this article: Zevako, V. (2021). Pro kombinatorni zvukovi zminy u skhidnopolis'kykh hovirkakh Novhorod-Sivers'koho rajonu [About combinatorial sound processes in the East Polissya dialects of the Novgorod-Siverskiy district]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia"* – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 47, 75–81. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.10> [in Ukrainian].

© Зевако Валентина, 2021

ABOUT COMBINATORIAL SOUND PROCESSES IN THE EAST POLISSYA DIALECTS OF THE NOVGOROD-SIVERSKIY DISTRICT

Summary. *The study and description of phonetic phenomena is an important component of dialectological research, as it reveals clear differential features of individual dialects and dialect groups. This factor acquires special significance for the East Polissya area, located in the region of the original interdialectal contact and motivates the relevance of our article. The aim of the work is to analyze combinatorial sound changes (assimilation, dissimilation, apheresis, dieresis, epenthesis, metathesis, haplology) on the basis of own written and sound recordings, which are inherent in both North Ukrainian dialects in general and their specific manifestations in the studied material that we call Siverskiy dialect. Systematization of the collected material, identification of the causes of sound dialect changes are the main tasks of our research.*

To achieve this goal we use the following methods. Classification of factual material and its generalization is carried out by methods of analysis and synthesis. Using the linguogeographical method, we study the area of functioning of dialect units. Reconstruction of the meanings of individual regional word forms takes place by the method of semantic-etymological analysis. We use a descriptive method to describe the studied phonetic phenomena.

Sound processes characteristic of Polissya dialects are analyzed and reflected in various aspects. However, there are no works that systematically trace the combinatorial phenomena of the northern part of the East Polissya area, which determines the novelty of our publication. In addition, new factual material of the Siverskiy dialect is introduced into scientific circulation.

The study illustrates the number of combinatorial changes in the groups of consonants and vowels and their various modifications in the form of assimilation, dissimilation, apheresis, dieresis, epenthesis, metathesis, haplology in the northern dialect. The most frequent among the phonetic interactions in the speech flow are different types of assimilation and apheresis. It is proved that the phonetic processes inherent in the Northern dialect enrich its lexical structure and by their nature and peculiarities of implementation correspond to the general tendencies of development of the North Ukrainian dialects in general and the East Polissya language area in particular.

Key words: *combinatorial processes, assimilation, dissimilation, apheresis, dieresis, epenthesis, metathesis, haplology.*

Постановка проблеми. Відомо, що комбінаторні звукові зміни – одне з істотних джерел поповнення кількісного складу лексики говірок і суттєва риса їх фонетичної системи (Громик, 2014, с. 68). У потоці мовлення такі звукові процеси найчастіше пов'язані з асимілятивними або дисимілятивними змінами.

Вивчення й опис фонетичних явищ – вагомий складник діалектологічних досліджень, позаяк у характері «тих чи інших звукових змін виявляється досить виразна диференціація окремих говіркових груп» (Дзендзелівський, 1965, с. 117–118). Цей фактор набуває особливого значення для східнополіського ареалу, розташованого в регіоні споконвічного міждіалектного контактування, й умотивовує актуальність статті. Діалектний фонетичний матеріал не менш важливий для порівняльно-історичного мовознавства, а за ступенем показовості й надійності відповідних наукових результатів свідчення фонетики є найважливішими, зазначає В. Коломієць (Коломієць, 1983, с. 70).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На матеріалі західнополіських говірок результати взаємодії звуків у мовленнєвому потоці проаналізовано в роботах Ю. Громика. В одній зі статей автор зазначає, що внаслідок комбінаторних фонетичних модифікацій у поліських говірках склався помітний шар вторинних, пізніх за часом з'яви структур, які часто не формують чітко окреслених ареалів і поза досліджуваним говором або й конкретною говіркою не фіксовані (Громик, 2014, с. 68).

Оскільки предметом дослідження є мікроареал, що об'єднує мовні особливості населених пунктів на північ від Новгород-Сіверського (сіверська говірка), зупинимося на роботах, що більшою мірою стосуються саме цієї території.

Останніми роками з'явилося чимало праць, у яких фонетичні риси окремих говірок аналізуються через призму літературних творів. Т. Видайчук розглядає, як відобра-

жаються специфічні східнополіські особливості в етнографічних (фольклорних) записах Б. Грінченка, й аналізує реалізацію дифтонгів, рефлексію ятя й носових, особливості відбиття акання і якання, консонантну специфіку й деякі комбінаторні явища, зокрема протезу, епентезу, афезу (Видайчук, 2017). Фонетичні ознаки східнополіських говірок у творах П. Куліша досліджує О. Кумеда, при цьому акцентує на реалізації голосних у новоутворених закритих складах, варіантах реалізацій звуків у наголошеній і ненаголошеній позиціях, включаючи акання (Кумеда, 2012). Специфічні модифікації давніх фонем, деякі комбінаторні зміни в консонантних групах східнополіських говірок, використання діалектних елементів як художній прийом досліджено в статтях А. Яворського (Яворський, 2017).

О. Юсікова описує наголошені й ненаголошені рефлексії давніх голосних як диференційні особливості вокалічної системи говірок Полісся (Юсікова, 2010). Функціонування й реалізацію дифтонгів у північноукраїнських діалектах інструментальними методами аналізує О. Іщенко (Іщенко, 2010).

Звукові процеси, характерні для поліських діалектів, проаналізовані в різних аспектах. Проте робіт, які системно простежують комбінаторні явища північної частини східнополіського ареалу, немає, що зумовлює новизну публікації.

Мета статті – на матеріалі власних письмових і звукових записів проаналізувати комбінаторні звукові зміни, притаманні північноукраїнським діалектам загалом, і їх специфічні прояви в досліджуваній говірці. Систематизація зібраного матеріалу, виявлення причин звукових діалектних змін є основними завданнями роботи.

Виклад матеріалу. Серед комбінаторних явищ найпоширенішою є асиміляція. Так, повну суміжну регресивну асиміляцію за способом творення найчастіше простежувано між прийменником (префіксом) *від* (етимологічно **отъ*) і початковим приголосним кореня, наприклад, у групах [дч] > [ч':], [дц] > [ц':] тощо: *а'ч':і"сліт'* 'відчислити'; *ац':а'д'іт'* 'відцідити', *а'ц':в'іс'т'і* 'відцвісти', *а'ц':окат'* 'відцокати' і под. В аналогічній позиції спостерігаємо й неповну регресивну асиміляцію

за способом творення: *а'цсуват'* 'відсувати', *а'цсад'іт'* 'відсадити', *а'цстаўл'ат'* 'відставляти', *а'цстават'* 'відставати', де [дс] > [тс] > [цс].

Неповну асиміляцію за способом творення фіксуємо також серед звукосполучень [жк] > [цц]: *на'нозци* 'на нізці', *ва'розци* 'ворожці'; [нк] > [нц]: *н'інци* 'Нінці', *л'енци* 'Оленці'; [дк] > [дц]: *у'будци* 'у будці', *на'вудци* 'на вудці', *на'дудци* 'на дудці', [бк] > [бц]: *у'ка|робци* 'у коробці', *у'банци* 'у банці', *у'скл'анци* 'у склянці'. Важлива особливість наведених словоформ – відсутність, на відміну від літературної мови, палаталізації в асимілятивних групах через притаманну говірці твердість свистячого [ц]. Водночас усі наведені форми співіснують у говірці з відповідниками без асимілятивних змін: *у'ложк'і*, *у'кн'іжк'і*, *на'ножк'і*, *ва'рожк'і*, *б'аз'ножк'і*, *па'лажк'і*; *н'інк'і*, *л'енк'і*, *ал'онк'і*, *гала'ган'кі* тощо.

Подекуди маємо неповну асиміляцію за способом творення серед інших груп приголосних: суміжну [зд] > [йд]: *й'д'е* 'де', *н'й'д'е* 'ніде' (*й'д'е* *ти* | *д'е'ус'а*) або дистантну, наприклад, *бурбалк'і* 'бульбашки': [л...б] > [р...б].

Уподібнення за місцем творення нечисленні: неповна дистантна асиміляція [р...х] > [р...ш]: *в'а'ршушка* 'верхівка', [б...н] > [б...м]: *б'езма* в переносному значенні 'багато, неймовірно' від 'безодня'; повна дистантна у словоформі *шаршик* 'шарфік', де [ш...х] > [ш...ш].

Неповну регресивну асиміляцію за глухістю фіксуємо найчастіше на межі прийменника (префікса) з кінцевим дзвінким і кореня з початковим глухим приголосними, зокрема [дт] > [т':] / [т:]: *ат':агават'* / *ат':агнут'* 'відтягувати' / 'відтягнути', *ат':ават'* 'відтавати', *ат':ул'* 'звідти, звідтіля' (*ма'йя с'а'стра* *п'р'іход'а* *ат':ул'а* / *п'р'істол'ни* *п'раз'н'ік* *бу'у*) і *ат':ул'* 'звідси, звідсиля'. Це можуть бути й кореневі звукосполучення [дк] > [тк]: *лотка* 'човен', *жертка* 'жердка'; *атка'нуц':а* буквально 'відкоснутися' ('відчепитися'), *істу'жац':а* 'злякатися'. Кілька трансформацій характеризують словоформу *жис'т'* 'життя': по-перше, контамінація інфінітиву *жит'* 'жити' й іменника *жиз'н'* 'життя' призвела до утворення форми **жиз'т'*; по-друге, оглушення свистячого [з] під впливом [т] офор-

мило лексему в її характерному звучанні; крім того, виявляємо тут і типову асиміляцію за м'якістю в групі зубних [с'т'): *жис'т' т'а'п'ерк'і л'огкайя // раска'жу у'с'у сва'йу жис'т'*.

Неповну регресивну асиміляцію за дзвінкістю фіксуємо в небагатьох словоформах, серед яких *здука'ть* 'стукати' (у *ва'кно па'здукала*); *бломба* 'пломба'.

У говірці рясно представлені результати повної прогресивної асиміляції за м'якістю в групах зубних приголосних: *л'ал':а, плат':а, ка'чан':а, св'ін':а, см'ет':а; с'ес'т'і, і'з'л'езу, плот'н'ік, йос'т'і*.

Суміжна неповна регресивна асиміляція за твердістю найчастіше відбувається в консонантних групах [л] + велярний приголосний [н], [у] або [ш], подекуди [н] + [у]: *волни* 'вільний', *бал'ни* 'хворий', *нар'мална* 'нормально'; [н] + [к]: *йабланка* 'яблунька'; [л'у] > [лу]: *палци* 'пальці', *мас'алца* 'масельце', *л'ілца* 'мильце'; [л'ш] > [лш]: *бал'шун* 'старший'; [н'ш] > [нш]: *ранши* 'раніше' тощо.

Асиміляція між голосними переважно відбувається на відстані. Результати міжскладового повного регресивного уподібнення [і] < [а], [а] представлені в словоформах *ін'іт'ім* 'апетит'; *ік'б'і* 'якби'; [у] < [а]: *ку'жу* 'кажу'; прогресивного – у *йабланка* 'яблунька', *парабак* 'парубок', де [у] > [а]; регресивна неповна дистантна асиміляція – у словоформах *р'із'етка* 'розетка', *ти'к'і* 'таки', *і'чи'ш* 'бачиш'.

Основу розподібнення найчастіше становить спосіб творення приголосних. Так, контактну регресивну дисиміляцію спостерігаємо в словоформах *сма'шнн* 'смачний', де [шн] < [чн]; унаслідок переходу [хт] < [кт] з'явилися діалектні форми *трах'тар* 'трактор', *д'ір'ехтар* 'директор', *дох'тар* 'доктор'; у власній назві *зм'і'тро* 'Дмитро' відбулося розподібнення [зм] < [дм].

Приклади міжскладової регресивної дисиміляції за способом творення з набуттям шиплячого компонента демонструють зміни [ш...у] < [с...у] у дієслові *пра'шну'ца* 'проснутися'; *ч'і'трад'* 'зошит', де [ч...т] < [т...т]. У формі *ун'і'стожить* 'знищити', навпаки, фіксуємо втрату шиплячості, унаслідок чого [с...ж] < [ч...ж] через стадію [ш], аналогічно *су'пши'на* 'шипшина': [с...ш] < [ш...ш], окрім

того, тут простежуємо вокалічну дисиміляцію [у] < [у]. Контактна регресивна дисиміляція за способом творення відображена в словоформі *балма'тат'* 'бурмотіти', де [л...м] < [р...м].

Результати регресивного міжскладового розподібнення за способом творення представлені також у словах *ган'д'і'рон* 'гардероб': [н...р] < [р...р], прогресивного – у словоформах *йармалка* 'ярмарок' [р...р] > [л...р], *ка'в'ілка* 'ковінька', де [к...н] > [к...л]; *буйіш*, *'будеш*, *буйіт'а* 'будете', де [б...д] > [б...й].

Іноді фіксуємо випадки контактної: *сла'бодни* 'вільний', де [сл] < [св], *ін'бар* 'амбар' або міжскладової дисиміляції за місцем творення: *слу'хм'ани* 'слухняний': [м...н] < [н...н].

Наслідком прогресивної дистантної дисиміляції за глухістю вважаємо діалектну словоформу *б'ітон*, *б'ітонч'і'к* 'бідон', де [б...т] > [б...д]; регресивної контактної за глухістю *а'ткубр'ім*, *ра'скубр'ім* 'відкупорити, відкоркувати', де [бр] < [пр]); прогресивної дисиміляції за дзвінкістю – *пай'д'ім* 'піти', де [д...т] > [т...т], проте в останньому прикладі можлива уніфікація дієслівної основи.

Афереза – одна з найвиразніших фонетичних ознак як східнополіських діалектів, так і поліського наріччя загалом. Приклади афери в досліджуваній говірці численні й демонструють взаємодію таких голосних: кінцевого прийменникового [а] та початкового [а] < [о]: *ти год зара'бл'айіш / за_дну* (← *за_ад'ну* 'за одну') *ноч прап'івайіш // у йа'го за'слуг по'на банка / і за_твагу* (← *за_атва'гу* 'за відвагу') / *і за_брагу // на_байіх* (← *на_абайіх* 'на обох') *сі'ноу // пр'ішлі да_ніс:і* (← *да_аніс:і* 'до Ониссі'); кінцевого [а] < [е] й [а] < [о]: *н'а_дда'ла* (← *н'а_адда'ла* 'не оддала') *м'ін'е мат'і // на_бжінках* (← *на_абжінках* 'на обжінках') // *йа'го на_п'іраційу* (← *на_ап'іраційу* 'на операцію') *пак'лал'і // н'а_б'едал'і* (← *н'а_аб'едал'і* 'не обідали') // *за_вуха н'а т':агн'іш* (← *н'а_ат':агн'іш* 'не відтягнеш') // *бу'лі на_ста'ноуці* (← *на_аста'ноуці* 'на зупинці') *уд'вох*; кінцевого [а] або [а] й початкового етимологічного [а] в іншомовних словоформах: *на_й'тобус* (← *на_а'й'тобус* 'на автобус') *йдут' // в'іч'в'ар'ен'куйіц:а / йак вош на_ркан'і* (← *на_ар'кан'і* 'на аркані') // *на_п'тек'і* (← *на_ап'тек'і* 'на аптеці') *у'горад'і // бу'у на_па'раті* (← *на_апа'раті* 'на апараті').

Інколи спостерігаємо взаємодію між іншими голосними: *йа та|ди па|л'езла за_йко-най* (← за *і|конай* 'за іконою') // *йон |богу н'а |мол'іцца, йа|му_йкона* (← *йа|му ікона* 'йому ікона') *н'а |нада* // *замк|н'і_мбар / нбар* (← *замк|н'і ім|бар / ін|бар* 'замкни амбар'); *йд'і_к вак|ну* (← *йд'і_ік вак|ну* 'йди к вікну').

На стику морфем афезу найчастіше представлено в етимологічних префіксах *-об, -од*: *пабб':і|вал'і* (← *паабб':і|вал'і* 'пооббивали') *|хату да паб|крашавал'і* (← *пааб|крашавал'і* 'пофарбували') // *пабрубуй* (← *пааб|рубуй* 'пообрубуй') *|гол':а* // *пад|б'івал'і* (← *паад|б'івал'і* 'поодбивали') *шч'іка|турку* // *пач:у|н'ал'і* (← *паач':у|н'ал'і* 'повідчиняли') *|вокний д'в'ер'і да н'ат'н'іка* // *ід'і_патга|н'ай* (← *паатга|н'ай* 'повідганяй') *гу|с'ей* тощо.

Дієрезу – викидання звука чи складу – найчастіше фіксуємо в середині слова й спостерігаємо, наприклад, щодо приголосного [й] у прислівнику *с'і|час* (з варіантом *си|час*) 'зараз': *с'і|час б'ару му|ку / ражчи|н'айу |дрожчи, |стаўла_у |т'еста*. Форма *с'і|час* утворена в процесі злиття вказівного займенника *с'ей* 'цей', що широко представлений у говірці саме з м'яким початковим зубним, та іменника *час*. Архаїчний, проте достатньо вживаний різновид *си|час* є результатом поєднання займенника *сей* 'цей' із твердим початковим [с] і названого іменника. Сіверській говірці в цілому не властиві тверді зубні перед голосними переднього ряду, проте південніше локалізовані діалекти зі стверділими в описаній позиції приголосними, тож подібний варіант вимови міг закріпитися як поодинокі вкраплення в досліджуваному ареалі.

Крім [й], у середині слова можуть скорочуватися інші приголосні. Наприклад, утрату [с] зафіксовано у власному імені *хр'і|т'іна* 'Христина' та в його скороченому варіанті *|хр'і|т'а* 'Хрестя' (*хр'і|т'іна |пурк'іна там жи|ла*). Уважаємо, що розглянуті форми є результатом контамінації двох антропонімів: Христина й Харитина, Хрестя й Харитя. Редукцію [д] маємо у формі *ражаст|во* 'рождество' (*пад_ражаст|во йду йд'вор*); [в] – в іменнику *аб'і|конка* 'віконниця'; [р] – у запозиченнях *пат|р'ет* 'портрет', *хва|т'ера* 'квартира'. Інколи в середині слова відбувається втрата голосних, як-от: *кран|даш* (із варіантом *кр'ан|даш*) 'олівець' (*кр'анда|ши| ку|п'іл'і*

да чи|т'рад'к'і); *шкар|лупка* 'шкаралупка' або складів: *бу|йе(т)* 'буває', *па|н'ай* 'йди, рухайся'.

Подекуди – найчастіше в кінцевих складах – спостерігаємо усичення вокалічних елементів. Зокрема, це явище фіксуємо в прислівникових формах *|навпрот* 'навпроти', *рани* 'раніше': *рани па|гана м'і жи|л'і; мо* 'може': *мо / пай|с'і хот' |трох'і*; іменниках *|ножн'і* 'ножиці'.

Уживання епентези фіксуємо в говірці дещо ширше, ніж у літературній мові. Так, неетимологічний [л] зафіксовано в словах *ас'т'ул'к'і* 'остюки, остюччя' (*ас'т'ул'к'і за кан|бай|нам'і |брал'і*); *вуш|лати* 'вухатий' (*карз'іна вуш|лата|йа йета з вушамі*), *ку|с'л'уч'и* 'кусливий, колючий'; *пу|плешка* 'пуп'янок': *цв'а|ти_у_пу|плешках*.

Епентезу [в] маємо в інтервокальній позиції, що запобігає немилозвучному збігові голосних: *|пов'ас* 'пояс' (*н'і|ма_шч'е н'і|чога за_ |пов'асам*), *пав'ас'н'іца* 'поперек' (*пав'ас'н'іца бал'іт*), *павут':а* 'павутиння' *сир|в'ега, сир|в'ежка* 'сироїжка' (*сир|в'ежак_у_б'ар'аз'н'а|ку*), а також у запозичених словах: *рад'і|вон* 'Родіон' (*хто_у|за_у / рад'і|вон / |від'із_ |хати_вон*); *рад'ава* 'радіо'; *ка|кава* 'какао'.

Епентетичний [й] представлений у словозмінній парадигмі дієслова *па|йт'іт* (з варіантом *па|йд'іт*), прикметникових формах *|войстр'і, |войстрайа, |войстр'ійа* (*|цапка |войстрайа_у_т'а|б'е*), а також в іменниках *|в'ейка* 'повіка', запозиченнях *|чамай|дан* 'валіза', *кайст|рул'а* 'каструля'.

Спостерігаємо й інші вставки. Наприклад, неетимологічний приголосний [к] зафіксовано у формі *п'і|скл'он* 'паслін' (*п'і|скл'онам ус'і бура|к'і зат'а|гнула*), можливо, як наслідок народної етимології в запозиченні; епентетичним можна вважати звуки [з] у прислівниках *ізна|рошна* 'навмисне', *ізна|ружку* 'зовні'; [ч] у словоформі *у|ходчини* 'уходини': *а та|ди_у|же_у|ходчини |д'елал'і*; [п] у дієслові *сав|пацца* 'соватися'; [р] у формі *ра|стр'ац:а* 'розстатися': *ра|стр'ац:а н'а |можим*.

Як епентетичний на півночі східнополіського регіону вживають і голосні [а] різної етимології та [і]: [а] фіксуємо в інтерконсонантній позиції для уникнення збігу приголосних (*на|рав'іц:а* 'подобатися', *б'і|нокал'*

‘бінокль’; *l'm'et'ar* ‘метр’; [i] – в іншомовній словоформі *kam'байін / kan'байін* ‘комбайн’.

Метатеза – переставляння звуків або складів у слові – відображена в говірці поодинокі. Ідеться про словоформи *v'ad' m'ed'* ‘ведмідь’ (наприклад, у старовинному віршику *v'ad' m'ed' uxna ti moy' bat' uxna / slaban'i ma'iu galovušku / zad' ar'i ma'iu karovušku*), *karvat'* ‘кровать’, *jav'ina* ‘ожина’, *banda'roška*, похідне від *bandar*, що від етимологічного ‘боднар’; *kam'išur* ‘кашемір’, *b'irkosa* ‘абрикоса’; у цьому ряду наводимо й власне ім'я *ya'ux'im* ‘Єфим’, проте останню форму можна розглядати як результат контамінації двох номенів – Єфим (у говірці *ya'xv'im*) і Юхим (*yu'xi'm*). Варто додати, що в говірці функціонують етимологічні форми *ma'n'isti* ‘намісто’, подекуди *m'ad' v'ed'* ‘ведмідь’.

Маємо два приклади гаплогії, тобто усунення одного з двох однакових складів:

napal'lam < napapal'lam ‘напополам’, ‘навпіл’, *naparot < naaparot* ‘навпаки’.

Висновки. Стаття ілюструє численність комбінаторних змін у групах приголосних і голо-сних і їх різноманітні модифікації у вигляді асиміляції, дисиміляції, афери, діерези, епентези, гаплогії в сіверській говірці. Найчастотнішими серед фонетичних взаємодій у мовленнєвому потоці є різні види асиміляції й афери. Проаналізований матеріал засвідчує, що фонетичні процеси, притаманні сіверській говірці, збагачують її лексичний склад і за своєю природою й особливостями реалізації відповідають тенденціям розвитку північноукраїнських діалектів загалом і східнополіського мовного ареалу зокрема.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні й описі лексико-граматичних особливостей сіверської говірки з метою уточнення її місця в складі східнополіських говірок української мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Видайчук Т.Л.** Фонетичні особливості східнополіського говору північного наріччя української мови (на матеріалі етнографічної спадщини Бориса Грінченка) *Studia Philologica*. 2017. Вип. 8. С. 11–16.
- Громик Ю.В.** Комбінаторні звукові зміни в Поліській говірці села Липне: метатеза, протеза, афери, синкопа, апокопа, епентеза. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 2. С. 67–76.
- Дзензелівський Й.О.** Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ужгород, 1965. Ч. 1 : Фонетика. 126 с.
- Іщенко О.** Дифтонги в північноукраїнських діалектах (за даними інтонографування). *Волинь-Житомирщина* : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. № 22. С. 89–100.
- Коломиец В.Т.** Значение данных сравнительно-исторической фонетики для исследования славянского этногенеза. *Слов'янське мовознавство* : доповіді ІХ Міжнародного з'їзду славістів. Київ : Наукова думка, 1983. С. 70–86.
- Кумеда О.** Риси східнополіського вокалізму в мові першодруків творів П.О. Куліша. *Мовознавчий вісник* : збірник наукових праць. 2012. Вип. 14–15. С. 22–27.
- Юсікова О.** Зі спостережень над системою голосних фонем у поліських говірках. *Волинь-Житомирщина* : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. № 22. С. 310–316.
- Яворський А.Ю.** Східнополіська говірка в романі Володимира Дрозда «Листя землі»: фонетичний рівень. *Лінгвостилістичні студії*. 2017. Вип. 7. С. 186–190.

REFERENCES

- Vydajchuk, T. L.** (2017). Fonetychni osoblyvosti skhidnopolis'koho hovoru pivnichnoho narichchia ukrains'koi movy (na materialii etnografichnoi spadschyny Borysa Hrinchenka [Phonetic features of the Eastern Polissian dialect of Ukrainian (on the basis of Borys Grinchenko's folkloristic records)]. *Studia Philologica* (Issue 8), (pp. 11–16) [in Ukrainian].
- Hromyk, Yu.** (2014). Kombinatorni zvukovi zminy v Poliss'kij hovirtsi sela Lypne: metateza, proteza, afereza, synkopa, apokopa, epenteza [Combinatorial sound changes in the Polissya dialect of the village of Lipne: metathesis, prosthesis, apheresis, syncope, apocopy, epentesis]. *ITypolohiia ta funktsii movnykh odynts': nauk. zhurn – Typology and functions of language units: science magazine*, 2, pp. 67–76. Lutsk : Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
- Dzendzelivs'kyj, J. O.** (1965). *Konspekt leksij z kursu ukrains'koi dialektolohii. Ch. 1. Fonetyka [Synopsis of lectures on the course of Ukrainian dialectology. Part 1. Phonetics]*. Uzhhorod [in Ukrainian].

- Ischenko, O.** (2010). Dyftonhy v pivnichnoukrains'kykh dialektakh (za danymy intonohrafuvannia) [Diphthongs in North Ukrainian dialects (according to intonography)]. *Volyn'-Zhytomyschyna. Istoryko-filolohichnyj zbirnyk z rehional'nykh problem – Volyn-Zhytomyr region. Historical and philological collection on regional issues*, 22, pp. 89–100 [in Ukrainian].
- Kolomyets, V. T.** (1983). Znachenie dannykh sravnitelno-istoricheskoi fonetiki dlia issledovaniia slavianskogo etnogeneza [The Significance of the Data from Comparative-Historical Phonetics for the Study of Slavic Ethnogenesis]. *Slovianske movoznavstvo. Vosmyi mizhnarodnyi zizd slavistiv : dopovidi – Slavic Linguistics. Eighth International Congress of Slavic: Reports* (pp. 70–86). Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Kumeda, O.** (2012). Rysy skhidnopolis'koho vokalizmu v movi pershodrukiv tvoriv P. O. Kulisha [Features of East Polissya vocalism in the language of first editions of works by P.A. Kulish]. *Movoznavchyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats' – Linguistic Bulletin. Collection of scientific works* (Issue 14–15), (pp. 22–27) [in Ukrainian].
- Yusikova, O.** (2010). Zi sposterezhen' nad systemoiu holosnykh fonem u polis'kykh hovirkakh [From observations on the system of vowel phonemes in Polissya dialects]. *Volyn'-Zhytomyschyna. Istoryko-filolohichnyj zbirnyk z rehional'nykh problem – Volyn-Zhytomyr region. Historical and philological collection on regional issues*, 22, 310–316 [in Ukrainian].
- Yavors'kyj, A.** (2017). Skhidnopolis'ka hovirka v romani Volodymyra Drozda «Lystia zemli»: fonetychnyj riven' [Eastern Polissian Patois in the Novel «Leaves of the Earth» by Volodymyr Drozd: Phonetic Aspect]. *Linhvostylistychni studii – Linguistic and stylistic studies* (Issue 7), (pp. 186–190) [in Ukrainian].